

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ПРОБЛЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ
збірник наукових праць
(за матеріалами науково-практичної конференції)

Одеса
2023

УДК:376
П781

ДРУКУЄТЬСЯ ЗА РІШЕННЯМ
Вченої Ради
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського
(протокол №4 від 26.10.2023 р.)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Ганчар І. Л. – доктор педагогічних наук, професор кафедри фізичного виховання і спорту Національного університету «Одеська морська академія».

Кисличенко В. А. – доцент, кандидат педагогічних наук, доцента кафедри спеціальної освіти Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – професор **Форостян О. І.**

Відповідальний редактор – професор **Соколова Г. Б.**

Технічний редактор – викладач **Маматова З. Р.**

Члени редколегії:

Лещій Н. П. – професор, доктор педагогічних наук, професор кафедри дефектології та фізичної реабілітації ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського»

Арнаутова Л. В. – доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри дефектології та фізичної реабілітації ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського»

Притиковська С. Д. – доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дефектології та фізичної реабілітації ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського», завідувачка СНДЗ №193 компенсуючого типу м. Одеси

Галущенко В. І. – доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дефектології та фізичної реабілітації ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського»

Григор'єва Л. В. – директор, вчитель-методист, спеціаліст вищої категорії Одеської спеціальної школи №75 I-II ступенів Одеської міської ради Одеської області.

Проблеми реабілітації: Збірник наукових праць (за матеріалами науково-практичної конференції) / редкол. О. І. Форостян та ін. – Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2023. 295 с.

УДК:376

ББК:74.00

© ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2023

обставин, схильні до спокійних ігор на самоті або з малою кількістю однолітків. Коло їх спілкування вузьке, а у деяких дітей спостерігаються прояви мовного негативізму. Труднощі у становленні самооцінки дитини негативно впливають на розвиток її особистості та часто дають хибне уявлення про себе та оточуючий світ, що порушує і гальмує процес соціалізації. Порушення мовлення негативно позначається на формуванні у дітей сенсорної, інтелектуальної та афективно-вольової сфер.

Висновки та перспективи. Аналіз наукової літератури, дає змогу стверджувати, що питання проблеми соціалізації дітей з порушеннями мовлення вимагає подальшого поглибленого вивчення.

Список використаних джерел:

1. Богуш А. М. Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника. *Педагогіка і психологія*. 2000. № 1. С. 5–10.
2. Мартиненко І. В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : дис. ... д-ра психол. наук. Київ, 2017. 500 с.
3. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) : навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закладів. Вид. 3-тє, перер. доп. Київ : Слово, 2015. 312 с.
4. Омельченко І. М. Технологія формування спілкування дітей із затримкою психічного розвитку : навч.-метод. посіб. Полтава : Техсервіс, 2017. 133 с.
5. Пахомова Н. Г. Нейропсихолінгвістика : навч. посіб. для студ. спец. «Корекційна освіта». Полтава : АСМІ, 2013. 268 с.

Бабова І. К., Желєзнова А. Д.

ОСОБЛИВОСТІ САМОСПРИЙНЯТТЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

Постановка проблеми. Формування мовлення є не тільки запорукою успішного навчання дитини із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ), а й основою для її успішної інтеграції у дитячі спільноти, соціальної адаптації до закладу дошкільної освіти та школи та в подальшому. Проблеми загального недорозвитку мовлення можна розглядати, як проблеми психомовленнєвого розвитку дитини, які дуже негативно позначається на цілісному психічному, емоційному, когнітивному і соціальному розвитку особистості. Чим раніше виявлені порушення мовлення і чим точніше визначені його причини, тим більш сприятливі перспективи особистісного становлення, тим вірогідніше позитивне ставлення дитини до себе та до оточуючих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема становлення самосвідомості особистості на різних етапах її онтогенезу завжди приваблювала науковців, починаючи з вже класичних теорій «комплексу неповноцінності» та «комплексу переваги» А. Адлера, «Я-образу» К. Хорні та теорії культурно-історичного розвитку психіки Л. Виготського. В

зарубіжній психології ці аспекти досліджувалися С. Baltaxe & J. Simmons [4] (комунікативні аспекти), J. Veitchman, J. Hood & A. Inglis [5] (можливі характерологічні наслідки порушень мовленнєвого розвитку), Z. Tarkowski [6] (особливості розуміння семантичної сторони мовлення) та ін.

Означені теорії самосвідомості переважно присвячені вивченню психіки особистості у періоді зрілості, але практично не торкаються самосвідомості дитини, яка розвивається нормативно, або має особливі освітні потреби. До нечисленних досліджень у цьому напрямку можна віднести наукові доробки В. Кузьменко, присвячені вивченню індивідуальності дітей дошкільного віку [2], І. Мартиненко, присвячені вивченню комунікативної діяльності старших дошкільників із системними порушеннями мовлення з позицій особистісно-орієнтованого, діяльнісного та системного теоретико-методологічних підходів [3].

Мета статті. Основною метою нашого дослідження було виявлення такого важливого компоненту самосвідомості дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення, як здатність до самосприйняття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення мети використовувалися методи: спостереження, гра та констатувальний експеримент.

В процесі констатувального експерименту за допомогою методики «Фізичне Я» досліджувалося уміння дітей описувати свою зовнішність при її безпосередньому сприйнятті, знання про функціональне призначення основних частин тіла, наявність первинної ідентифікації зі статтю, можливість висловити вербально емоційне ставлення до своєї зовнішності; за допомогою методики «Фотозагадки» досліджувалися встановлення наявності у дитини можливості усвідомлення себе, часового зсуву у психіці, розуміння вікової послідовності, ставлення до дорослішання. За допомогою методу анкетування батьків досліджувався домінуючий тип сімейного виховання (надвимогливий, протирічний (непослідовний), попустительський, приймаючий).

В старшому дошкільному віці діти з типовим розвитком мовлення не відчують жодних складнощів щодо перерахування будь-яких частин свого тіла, дають повні та розгорнуті відповіді про функціональне призначення цих частин тіла. Наприклад, дитина 5 років, відповідаючи на питання каже: «Руки існують, щоб людина могла усе робити: малювати, грати, а ноги для того існують, щоб ходити, бігати, пригати, голова для того, щоб думати». Але необхідно відмітити, що надати опис себе на рівні фізичного вигляду без допомоги дорослого не змогла жодна дитина з типовим розвитком мовлення, що підтверджує факт складності цього завдання для дітей дошкільного віку. Емоційне ставлення до власного фізичного вигляду у дітей було позитивним, вони надавали собі добру оцінку, але, переважно хвалили свій одяг. Лише окремі діти називали себе «красивими».

У дітей із загальним недорозвитком мовлення були отримані інші результати. Переважна більшість з них (74% %), розглядаючи себе у дзеркалі,

називали лише основні частини обличчя, щодо функціонального призначення інших частин тіла відповідали неповно та одноманітно.

За допомогою методики «Фотозагадки» ми досліджували здатність дітей обох груп до порівняння себе з однолітками, що лежить в основі становлення ціннісного ставлення до себе та інших. Під час виконання завдання дитині було необхідно порівняти себе та однолітка. В групі дітей з типовим розвитком мовлення 70% виконали це завдання відносно самостійно, за допомогою додаткових питань дорослого, а в групі дітей із ЗНМ – лише 9%. Але необхідно відмітити, що в обох групах знову у порівнянні зберігалася тенденція орієнтуватися лише на зовнішні ознаки. Труднощі порівняння в групі дітей із загальним недорозвитком мовлення були стійкі: описати фотографію, а тим більш порівняти на ній себе із однолітком жодна дитина не змогла.

Тобто, ми можемо зафіксувати, що на розвиток уявлення про себе та усний звіт про виконання завдань суттєвий вплив створюють складнощі когнітивного та мовленнєвого розвитку.

Оскільки, сучасні вчені суттєво орієнтуються на темпоральні аспекти розвитку самосвідомості в онтогенезі, ми припустили, що можливість дитини усвідомлювати себе у часовій перспективі, розділяти аспекти психологічного минулого та майбутнього не тільки є важливим елементом формування самосвідомості, але й додатковим елементом мовленнєвого розвитку.

Зміст завдання полягав у тому, що дитині було необхідно порівняти своє сучасне фото з фотографією, зробленою у більш молодшому віці (додаткова інструкція методики «Фотозагадка»). Виявилося, що для переважної більшості дітей обох груп зміст завдання був складний, відмічалися лише несуттєві ознаки.

Діти старшого дошкільного віку з типовим розвитком мовлення відносно точно визначають свій вік на фотографії з минулого (51%), в групі дітей із ЗНМ ці показники менші (42%). Це може свідчити про те, що категорія психологічного минулого вже присутня в самосвідомості дітей старшого дошкільного віку обох груп та є важливою складовою їх цілісного образу «Я».

У старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення розповіді про себе маленького майже відсутні, більша половина дітей не приймала участь у виконанні цього завдання, інші обмежувалися малорозгорнутими відповідями, виходячи з чого ми прийшли до попереднього висновку, що системні порушення мовлення суттєво гальмують розвиток «індивідуального Я» дитини.

Елементарні уявлення про майбутнє проявляються у дітей із ЗНМ достатньо рано (діти знають, що виростуть, стануть дорослими), але спонтанно, під час ігрових вправ ці уявлення не актуалізуються та дослідити їх індивідуальний зміст у кожної дитини складно, оскільки, поскільки при прямих питаннях («Ти будеш дорослим?») діти погоджуються із педагогом.

Лише одна дитина старшого дошкільного віку самостійно сказала, що хоче до школи.

Ця робота з активізації темпоральної складової самосвідомості є, на наш погляд, дуже важливою, оскільки, суголосно уявленням більшості дитячих психологів та педагогів, уявлення дітей дошкільного віку про своє майбутнє, необхідно розглядати як мотивуючі, а дефіцит таких уявлень базується на недостатній диференціації елементів самосвідомості.

В групі дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення, як бажану картинку з зображенням людини, старшої за віком, обирали 44% дітей. Майже така ж кількість дітей була задоволена своїм віком. Деякі діти хотіли стати знову маленькими (15 %).

Висновки та перспективи. Проблеми загального недорозвитку мовлення необхідно розглядати у контексті цілісного психомовленнєвого розвитку дитини, який нормативно має сприяти системному психічному, емоційному, когнітивному і соціальному розвитку особистості дитини дошкільного віку. Чим раніше будуть виявлені порушення мовлення і чим точніше визначені причини їх виникнення, тим більш сприятливими будуть перспективи особистісного становлення, тим вірогідніше позитивне ставлення дитини до себе та до оточуючих. У дітей із загальним недорозвитком мовлення цей процес може бути сповільненим та своєрідним, тому необхідно своєчасно звертати дослідницьку увагу на створення умов щодо сприяння розвитку їх самосвідомості.

Нечисленні дослідження психомовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку присвячені вивченню їх індивідуальності, можливих ризиків емоційної децентрації, комунікативного компоненту самосвідомості дітей із загальним недорозвиненням мовлення та вивченню комунікативної діяльності старших дошкільників із ЗНМ з позицій особистісно-орієнтованого, діяльнісного та системного теоретико-методологічних підходів.

Проведене дослідження присвячене особливостям становлення елементів самосвідомості дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення у порівнянні із їх однолітками з типовим розвитком мовлення. Виявлено, що розвиток уявлення про себе та усний звіт про виконання завдань констатувального експерименту суттєво впливають на елементи когнітивного та мовленнєвого розвитку. Загальна тенденція до повільного темпу становлення самосприйняття є стійкою, причому це стосується як когнітивного, так і емоційного компонентів «Я-образу» дітей. Констатовано, що можливість дитини усвідомлювати себе у часовій перспективі, розділяти аспекти психологічного минулого та майбутнього не тільки є важливим елементом формування самосвідомості, але й додатковим елементом мовленнєвого розвитку. В групі дітей із загальним недорозвитком мовлення темпоральна складова сформована недостатньо, низка дітей бажає залишатися маленькими, або бути ще меншими за віком.

Особливу роль в процесі формування основних елементів самосвідомості дітей із загальним недорозвитком мовлення відіграє родина, зокрема стиль сімейного виховання. Найбільш небажаним у цьому контексті є попустительський. А прийняття батьками своєї дитини благоприємно впливає на самосприйняття дитини.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у поглибленому вивченні впливу стилів сімейного виховання на позитивні динаміки мовленнєвого розвитку дитини.

Список використаних джерел:

1. Крутій К. Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Запоріжжя, 2005. С. 78-107
2. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 365 с.
3. Мартиненко І. В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення: дис. на здобуття...доктора психологічних наук: спец.19.00.08 «Спеціальна психологія»; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. К., 2017. 502 с.
4. Baltaxe C. & Simmons J. Communication deficits in preschool children with psychiatric disorders. *Seminars in speech and Language*, 1988. V. 8. P. 81 – 90
5. Beitchman J., Hood J., Inglis A. Psychiatric risk in children with speech and language disorder. *J. of Abnormal Child Psychology*, 1990. V. 18. P. 282-296.
6. Tarkowski Z. Semantic Development of the Utterance of the Stutterers at the Preschool Age. *J. of fluency Disorders*. 1994. V. 19. N. 3.

Бабова І. К., Степаненко А. О.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Постановка проблеми. Вивчення психічного розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями закладене в наукових трудах Л. Виготського. Він вказував на соціально обумовлену природу вищих психічних функцій, їх системну будову і провідну роль мовлення в формуванні психічних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених, займались вивченням питань діагностики та корекції мовленнєвих порушень, зокрема Н. Гаврилова, Н. Кабельнікова, І. Мартиненко, Ю. Рібцун, М. Шеремет і ін. Науковці підкреслюють, що відхилення в мовленнєвому розвитку є фактором, що порушує умови гармонійного розвитку особистості дитини. Вони виділяють цілий ряд патологічних порушень психічного розвитку у дітей з недорозвитком мовлення.

Метою статті є вивчення теоретичних засад особливостей розвитку а дітей з порушеннями мовлення.